

Seminari sobre anàlisi crítica del discurs a càrrec de Teun A. Van Dijk

El Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona va convidar el passat mes de febrer un dels teòrics del discurs amb més renom en el món de la lingüística i les ciències de la comunicació, l'holandès Teun A. Van Dijk. El seminari va tenir una durada breu, tres sessions de tres hores, però els continguts van ser molt diversos, i van abraçar àmbits d'estudi que sovint s'infravaloren en les recerques sobre comunicació.

En la primera sessió, Van Dijk va exposar els fonaments de l'anàlisi crítica del discurs, que va definir com «una actitud, una perspectiva i un posicionament». El teòric del discurs va afegir que és un error considerar l'anàlisi crítica del discurs com un mètode fix; és, més aviat, un «fer explícit el posicionament i la ideologia de l'investigador respecte a l'objecte d'estudi». Els antecedents teòrics d'aquest tipus d'anàlisi són molt variats. Van Dijk va fer un breu repàs a alguns dels corrents principals que han influenciat l'anàlisi crítica del discurs: l'Escola de Frankfurt, la sociolingüística crítica i autors com Foucault, Althusser i Stuart Hall, entre d'altres.

Tot i haver-se format en l'àmbit de la lingüística literària, en els darrers anys Van Dijk ha centrat les seves recerques en l'anàlisi crítica del discurs dels mitjans de comunicació de massa, especialment la premsa i, en menor mesura, la televisió. De fet, són les obres sobre el discurs dels mitjans de comunicació els que l'han convertit en un dels principals referents teòrics per a l'anàlisi del discurs comunicatiu. La perspectiva crítica, va dir Van Dijk, ha de ser present en qualsevol tipus d'estudi, ja sigui en estudis sobre la producció, sobre la recepció o sobre els mateixos discursos mediàtics. Val a dir que, en tot moment, el teòric del discurs va fer èmfasi en la multidisciplinarietat i la voluntat de globalitat de l'anàlisi crítica del discurs. Un altre dels eixos principals de l'exposició de Van Dijk va ser la tendència d'aquest posicionament teòric a centrar-se en problemes socials com el racisme, el sexisme i el nacionalisme. Precisament, Van Dijk s'ha especialitzat en l'anàlisi de la reproducció del racisme en els textos o discursos mediàtics. Les investigacions que està duent a terme actualment continuen en la mateixa línia, una línia en què sempre és present la preocupació per l'abús i la reproducció del poder, les desigualtats en l'accés als mitjans i el control mental que aquests exerceixen.

Prenent com a *leit-motiv* el racisme i la seva reproducció als mitjans de comunicació de massa, Van Dijk va concloure la primera sessió del seminari exposant una sèrie de reflexions a l'entorn de la naturalesa dinàmica i canviant del racisme. El racisme actual, va dir Van Dijk, és un racisme canviant, ja que ha passat de ser una ideologia explícita a ser un racisme més implícit, més subtil. I cal tenir en compte que l'implícit és també una forma de poder. Això últim es relaciona amb el concepte d'ideologia, que dona títol a una de les darreres obres del teòric del discurs, *Ideologia. Una aproximación multidisciplinaria*, publicada en castellà l'abril de 1999. Per a Van Dijk, la ideologia és un conjunt de representacions socials d'un grup, un conjunt d'opinions socials compartides. I el racisme, no és precisament això? No és un conjunt d'opinions i actituds compartides per la societat envers els *altres*, envers els que són considerats *diferents*? Per a Van Dijk, el racisme forma part de la base cultural comú en tota societat, una base present de forma implícita en el discurs dels mitjans de comunicació.

En la segona sessió del seminari sobre anàlisi crítica del discurs, Van Dijk va centrar la seva exposició en la producció de les notícies, una de les dimensions que ell ha treballat en diverses recerques. A diferència de la primera sessió, de caire més teòric, l'exposició del segon dia va ser plena d'exemples pràctics, molts dels quals són extrets de les experiències del propi Van Dijk en moltes de les investigacions que ha dut a terme. Va parlar de la producció de les notícies com un treball de creació de discursos, com el resultat del processament de molts textos anteriors. En les exposicions teòriques, Van Dijk va definir nocions com la memòria —a curt i llarg termini— i el model —el lector/receptor es construeix un model mental, una imatge, sobre el succés, per tal de poder comprendre la notícia d'una forma més global—. En aquesta línia, Van Dijk va exposar de forma esquemàtica però entenedora les fonts per a la comprensió del text, d'entre les quals va destacar la memòria episòdica o personal —individual— i la memòria social —coneixements socioculturals compartits per un col·lectiu—. Enllaçant amb la sessió anterior, Van Dijk va deixar clara la interdependència entre aquests coneixements compartits i la creació d'ideologies. Així doncs, la distància entre el discurs i la ideologia és molt gran: perquè un discurs es converteixi en ideologia hi han d'intervenir la memòria personal i el model de context —la situació social.

Tot i que la dimensió crítica de l'anàlisi del discurs va aparèixer al llarg dels tres dies de seminari, va ser en aquesta segona sessió on Van Dijk va definir de manera més precisa i concreta la interrelació entre la ideologia i els discursos dels mitjans, una de les dimensions de la comunicació que se sol tractar, generalment, des d'una postura més crítica. Van Dijk va destacar que en cada producció i lectura de la notícia intervé la ideologia; i que a l'hora de redactar les notícies hi ha imposicions i restriccions, per la qual cosa es pot dir que la producció de les notícies és sempre incompleta i parcial. En aquest punt, Van Dijk va fer referència a un cas d'actualitat a Espanya: els fets de El Ejido. De fet, va ser a l'entorn d'aquest esdeveniment on es va centrar gran part del debat i la reflexió sobre l'excessiu pes de les fonts institucionals, la infravaloració i, fins i tot, el silen-

ciament de la veu dels immigrants, i, en definitiva, sobre la manipulació dels fets notícia. Els fets de El Ejido, que segons Van Dijk il·lustren tant el racisme popular com el racisme d'elit, li van servir per referir-se a un dels temes que està treballant en aquests moments: els discursos sobre la immigració en els debats parlamentaris. I li va servir també per exposar la importància de l'estudi de les desigualtats en l'accés als mitjans de comunicació de massa, un accés difícil, de vegades inexistent, en el cas dels immigrants.

La darrera sessió del seminari va girar a l'entorn de l'aplicació —la posada en pràctica— de l'anàlisi crítica del discurs. «No hi ha un mètode fix d'anàlisi crítica del discurs, perquè el mètode sempre depèn dels objectius de la recerca», va dir. Així mateix, Van Dijk va reiterar la voluntat multidisciplinària i holística de l'anàlisi crítica del discurs, que admet l'anàlisi de qualsevol de les dimensions del text: «des de la retòrica fins als actes de parla, passant per la semàntica, la sintaxi i els esquemes temàtics». Per a Van Dijk, els fonaments de l'anàlisi crítica del discurs són els següents: es fixa sempre en la reproducció del poder en la societat a través del discurs, entenent el poder com una relació desigual entre grups; posa especial atenció en la discriminació dels *altres* en els textos o discursos¹, i pretén cercar les estructures —paraules, accions, clàusules, temes— que contribueixen a la construcció de models per part dels receptors. Les dimensions que cal estudiar des del punt de vista de l'anàlisi crítica del discurs són, doncs, molt diverses. Van Dijk va mostrar la seva preferència per l'anàlisi de les estructures, no tant de les paraules soltes, i va definir amb precisió els conceptes de macroestructura —«esquema formal del text, fix i més o menys convencional»—, estructura semàntica local —interna— i representació dels actors —segons ell, és donada pels eixos de generalització/especialització, inclusió/exclusió, proximitat/llunyania, conegut/desconegut.

En tot moment, el teòric del discurs va fer referència al tema del racisme i la immigració, deixant clara la seva orientació en la recerca, que queda palesa en llibres com *Racismo y análisis crítico de los medios*, entre d'altres. Igualment, les tres sessions del seminari van estar dominades per una explicació breu però detallada, complexa però didàctica i entenedora, de les múltiples dimensions del que coneixem com a «anàlisi crítica del discurs». La interrelació entre la societat, la cognició i el discurs va ser una constant al llarg dels tres dies d'exposició. Els exemples pràctics, que van ajudar a entendre millor els temes exposats, juntament amb l'interès mostrat pels assistents al seminari, que van participar en els debats que anaven apareixent, deixa clara la importància i la necessitat que es realitzin seminaris com aquest, que sens dubte són un bon complement per a la formació d'alumnes i professors en el camp de les ciències de la comunicació.

Marta Rizo i García

1. Teun A. Van Dijk parla del «Quadre ideològic», que parteix de la premissa general que sempre s'emfasitza tot allò positiu *nostre* i tot allò negatiu dels *altres*, o, el que és el mateix, sempre se suprimeix tot allò negatiu *nostre* i se suprimeix tot allò positiu dels *altres*.